

„Virágzabálók!, kiáltotta színpadiasan a bécsi úr, hát miféle értelmetlen cím ez, kérem?! A virágot öntözzük, nyessük, ültetjük, szaporítjuk, kereszteljük, de nem zabáljuk!” – Értetlenkedik Karl Bischof, Darvasi László

80 Miklósvölgyi Zsolt

FABULA RASA – AVAGY A BOTANIKA DISZKRÉT BÁJA

Darvasi László: *Virágzabálók*

cikornyás arabeszkekkel és visszafogott virágmotívumokkal ízlésesen dekorált külső borító cirógatása után, önkénytelen tekintete a címre téved, minthogy e képtelen szóképet a buja írói képzelet frappáns produktumaként ünnepelje? Aztán a könyv olvasása során szépen lassan rá kell jönnie, hogy jelen esetben nem csupán a címválasztás, de még a regénytér legel-dugottabb szeglete is végső soron – Angyalosi Gergely fordulatát idézve – a szerző „jól fejlett írói nárcizmusát” hivatott visszatükrözni. A nárcizmus tükrös szerkezetű alakzata azért is tűnik a könyv egészére nézvést termékeny formulának, mert már a kifejezésben is egy virágnév tükröződik. Márpedig (szó)virágból akad itt bőven a mértéktelen zabálást előnyben részesítő betűfalók nagy öröme. Azonban bármennyire is kézzel fekvőnek, mondhatni kényszerítő erejűnek tűnik a regény rakoncátlan ornamentikájáról szóló beszéd során a *virágzat-motívumhoz* való folytonos visszacsatolás lehetősége, a továbbiakban érdekesebb lesz inkább visszafogott lépések kíséretében közelíteni a mű felé.

A regény cselekményszálai a tizenkilencedik századi Szeged tér-idő gócpontjából burjánzanak szét, éppúgy, ahogy azt a várost átszelő Tiszából kifakadó kisebb-nagyobb vízfolyások is teszik. Minderről a fékevesztett fantáziával megáldott Pelsőczy László így mereng kislányának: „Hát nem úgy viselkedik a Tisza, akár a fel s alá hullámozó idő, Klárikám?! Velence és Amszterdam csatornáinak helyett kanyarognak, ám a Szegedet körbe-hálózó erek, olyanok, akár az egymással keveredő emberi sorsok!” Ezek az élettörténetek kibogozhatatlan indákként kapaszkodnak egymásba, éppen ezért „soha nem mondható el egészen, ami megeshet velünk, mert folyvást a miénkbe csordogál egy másik ember sorsa”. Minden bizonnyal ennek

legújabb könyvének birodalmi felügyelője, aki szavaival mintha csak a *Virágzabálók* című regény olvasójának kezdeti bizalmatlanságát igyekeznék a regényen belül képviselni. Mert mi más is juthatna elsőként a gyanútlan olvasó eszébe, miután kezébe vette újonnan szerzett könyvét, s a matt tapintású,

a hiábavaló, az események végső okát és célját átlátni nem hivatott helyzetnek a felismerése vezette a szerzőt arra, hogy egy linearitástól, feszes kauzalitástól megfosztott – Radnóti Sándor megfogalmazását idézve – „kaleidoszkóp-szerű” narrációs képződmény mellett törjön pálcát. Ennek értelmében a regény öt különböző szereplő nézőpontjából 81 járja körül az eseményeket, amelyekről azonban – éppen a sok szempontúság okán – sohasem kaphatunk teljes képet. „Soha ne felejtse el, ha pontosan tudnám, hogyan történt, akkor is másként mondanám el! Mert nem lehet úgy elmondani, ahogy történt? , kérdezte a gyerek. Mindig másként mondjuk el, bólintott Imre, intett a pincérnek. És ha másként mondjuk, akkor másról is beszélünk? , hunyorgott a fiú.” A „másként mondás” tehát, nem is annyira akaratlan mozgatórugója, mint inkább tudatos narráció-etikai döntés következménye a *Virágzabálók*-nak. Ennek a más(kén)t mondásnak az egyik legszélsőségesebb példáját éppen a fenti párbeszéd szereplői közötti viszony különböző kimenetelű alternatívái nyújtják. Szép Imre feleségének, Pelsőczy Klárának az elmondásában a kisfiú egy nyírségi rokonoknál töltött nyaralás során, a ház udvarán átrobogó, virágzabáló marhacsorda áldozatává lesz, miközben édesapja egy osztrák büntetvégrehajtási intézetben sínylődik. Imre saját verziójában azonban a kisfiút – aki távolléte alatt lassan felcseperedett – szabadulása után is otthon találja. Így eshetett meg – az elbeszélő mesészerű tudósításában – e dialógus is közöttük. A két eltérő interpretációt talán Szép Péter metatextuális kiszólása kötheti össze a regény vége felé: „Péter egyszer levelet kapott Klárától, nyomban a postahivatalba sietett, és válaszolt. Aztán napokig szórakozott ingerültséggel téblábolt a lakásban, Sperlné toladó kedveskedésén tüntető közönyösséggel pillantott át, miközben az asszonyt emésztette a kíváncsiság, mi lehetett abban a levélben. Meghalt egy kisgyerek, szólt végül Péter, rekedt volt a hangja. Szent ég, Sperlné keresztet vetett, miféle kisgyerek?! Hiába halt meg, életben kell tartani, vakargatta a fejét Péter.” Vajon Péter arra buzdította volna Klárát gyors válaszlevelében, hogy ne értesítse Imrét gyermekük halálesetéről és férje megtévesztésére folyamodjon valamiféle cselhez? De íme, egy másik, az előbbinél jóval sokfélébb értelmezési módra lehetőséget nyújtó példa: az utolsó fejezetben a regény egyik kulcsfigurájának bizonyuló Schütz doktor, miután balladisztikus félhomályban távozik az élők sorából, néhány sorral lejjebb kétségbeesetten próbálja lebeszélni Klárát és Imrét öngyilkossági kísérletükről, hogy aztán – amennyiben az első és utolsó fejezet egymáshoz való viszonyát és így a regény egészét egyfajta rekurzív konstrukciónak tekintjük (erre az értelmezésre a könyv utolsó szava is csak

bátorít: „Ezer szöveget kalapáltak a félfákba, az ablaktáblákba, az ajtólapba, ezeregyet.”) - a regény első fejezetében mindenkit túlélve kelljen elszendvednie a házaspár öngyilkosságában való bűnrészesség vádját. Schütz bácsi egyébként afféle rejtett szervezőerőként konfigurálja a többi szereplő sorsát: akad olyan, akin nagylelkű atyai gondoskodással segít, és olyanok is, akikre e támogatás fojtogatóan hat. Így éli meg a segítő kezek szorgoskodását Szép Péter is, aki a doktor furmányos manőverei révén köt ki Bécsben: „...Péter arra gondolt, hogy nem kellett volna ide jönnie, Bécs neki csapda, és ő beleveszett ebbe a városba, rossz utat választott, dróton rángatták. Az az igazság, hogy semmit nem tett Schütz jóváhagyása, ravasz machinációja nélkül! Egy öreg, gonosz pók irányította a kénye-kedve szerint!”

A további példák lajstroma helyett azonban érdemes még visszatérni a regény szerkezeti felépítéséhez. Az egyes nézőpontoknak öt, alfejezetre is tovább tagolódó fejezet ad otthont. Az első passzust a „vad mimóza” Klára látószögén keresztül követhetjük nyomon, majd Gilagóg cigányvajda perspektívája után Klára botanikus férje, Szép Imre szemszögéből folytathatjuk az idősíkok közötti finom asszociációs ugrásokat, majd az ő két fivérének – előbb a titkolt féltestvér Pallagi Ádám, majd az idősebbik öcs, Szép Péter – okuláréján át ismerhetjük meg az események hőmpölygő sodrát. Ez a narrációs megfontolás azonban éppen azért válik következtelenné, mert az öt eltérő szempontot konfiguráló elbeszélő, bármennyire is igyekszik semleges, a történések végső kimenetelére nézvést esetleges pozíció felvételére, mégis inkább tűnik a regény cselekményterében otthonosan mozgó, mindent tudó krónikásnak, semmint funkcionális narrátornak. Ékes bizonyítéka ennek az önnön nyelvi gazdagságában lubickoló mives dikció, amely pajkos derűvel gurgulázik végig a hétszáz oldalas regényen. Ez a könnyed, poétikus nyelvezet persze a könyv egyik legjobban szerethető eleme is lehet, hiszen a városi tereket, természeti tájakat és enteriőröket éppolyan játékosan és elevenen jeleníti meg, mint a szereplők egymáshoz fűződő testi-szellemi viszonyait és a mögöttük munkálkodó mélylélektani konfliktusokat; mégis éppen akkor válik a legproblematisabbá, amikor egy adott sorseseemény kitüntetett pontján üres eufemizmusba, vagy zavaros és önmagában céltalan meseképződménybe fordul át. Kiváló példa erre az olyan végzetes kimenetelű halálpillanatok nyelvi feldolgozása, mint amilyen Ádámé: „Miért kellene csodálkozni?! Ha csak ennyi történik, miért kell csodálkozni?! Meleg lett a nyakánál, éppen ott, ahol a Koszta Néró szorongatta meg egykor, valamikor tegnap, néhány pillanattal ezelőtt. És az a seb elvált tőle, szírom lett. Összeroskadt, furcsa volt, nem volt rossz, sem jó, csak ismerős, még látta, hogy a szírom a szájához száll. Visszatérhetsz hozzám, Isten.” Halála

után Ádám – a házasodni készülő főmuzikus – Koszta Néró posztját megörökölve folytatja tovább földi pályafutását, és az olyan bizonytalan státuszú, élet és halál között lebegő antropomorf lények sorába áll, mint Mama Gyökér, Levél úr, Féreg Úr, vagy Kócmadonna. Utóbbi egy másik történetvariáns szerint Ádámnak és annak a céda színésznőnek a közös, meg nem született gyermeke, akit ebben a fejezetben éppen Koszta Néró kíván feleségül venni. „Még ha különös dolog is volt, mert bár a nő a lányát kereste, csak hogy az a kislány soha nem nőtt nagyobbra, mint egy komolyabb méretű babszem. No és az az igazság, a kutakodó nő sem élt akkor már.” Ugyanis a színésznő ama bizonyos másik variáció szerint még a szülés előtt meghalt (a méhéből kioperált embriót pedig Ádám afféle kabalaként tartotta magánál egy formalinos üvegcsében), ebben a változatban azonban már „[h]alott volt, egészen halott! S mégis járt-kelt a földút környékén, és a gyermekét kereste, akit elvettek, elloptak, eloroztak tőle.” De hogyan is lehet mindez? A *csodákban* hívó, szelídlelkületű emberek révén, akik még fogékonyak a „virágos képzelgésekre”. Akadnak azonban sajnos olyanok is, akik nem hisznek e meseszerű lények létezésében. Ilyen például a széplelkű Szép Imre langaléta öccse Péter is: „[a] bátyja mesélt nekik azokról a zizegésben, földben, lombok között élő lényekről, melyek hallatán eleinte félve rázkódott, aztán köpött rájuk. Nem hitt az effajta lényekben, mert magában hitt, az eszében, az ügyességében és az erejében bízott...” A Péterhez hasonló ártalmatlan szkeptikusokhoz képest azonban akadnak itt jóval kártékonyabb gyanakvók is. Őket nevezi az elbeszélő az „új idők” embereinek. Virulens példánya e típusnak a *Virágzabálók* című tudományos előadásáért perbe fogott Szép Imrét kihallgató Vogel vizsgálóbiztos: „Nem, Schön, hajolt előre Vogel, én nem vagyok tanult ember. De szívós vagyok, és soha nem adom fel, amit elgondoltam, és a ravaszágom, higgye el, fölé a maga virágos képzelgésével. Erősebb vagyok, mint mások, olyan erős vagyok, hajolt közelebb, hogy nekem nincs szükségem a csodákra.” Nem úgy a könnyen sebezhető, melankolikus bódulatban élő Imre és sorstársai: „Én gyáva vagyok, és sokat félek uram. Nekem szükségem van csodákra, mondta halkan Imre, és aztán elgondolkodott. És azt hiszem a csodáknak is szükségük van rám.” Azonban sajnos az „új idők” illúzióvesztett, virágtaposó embereinek elterjedésével a *csodás* tünemények szépen lassan kezdenek kikopni a világból. Az ilyen szegényes fantáziájú, hitetlen alakoknak köszönhetjük, állítja fel fájdalmasan a diagnózist Imre, hogy mostanra „[a] legendáink túlnyomó részének vége. [...] A csodákat falakkal kerítik el. Minden jelenség, ami csodálatra méltó, kisajátítás része lesz, tulajdon lesz, mintha a csodának

lehetne fizikai kiterjedése. S ha korábban az élő anyag, a föld, az ég, a növényi organizmusok szolgáltak otthonul a csodáknak, az idő afelé halad, hogy az élettelen anyag legyen a csodálatunk tárgya. A csodákat gyártani fogjuk, lesz szavatossági idejük, sokszorosítani fogjuk őket. Úgy is mondhatnám, 84 Isten és az ő szentjei a szellem céhes erőfeszítéseként létrejött csodák. Máskülönbén én Istenben nem hiszek, de hiszek Isten csodájában.”

Ha goromba leegyszerűsítéssel szeretnék élni – miként azt a *Magyar Narancs* hasábjain Radics Viktória is tette – azt mondhatnám, hogy Darvasi László terjengős, bő lére eresztett nagyregénye a *csodák, illúziók, ábrándos fabulák* lilaködében bolyongó világukat vesztett figurák önfeledt meseképződménye, ahol is az *önfeledt* leginkább a saját nyelvi mivességétől betelni képtelen elbeszélői hangot illeti meg. Ám az efféle militarizmus helyett inkább egy óvatos kijelentés formájában összegezném a fenntartásaimat: bár a *Virágzabálók* egyik legnagyobb teljesítménye kétségkívül abban áll, hogy a különböző „nagy ívű” narratívákat (egy család vagy város történetét, a nemzet történelmét) igyekszik több nézőpontból elmesélni; ezt a teljesítményt azonban az elbeszélői hang egyszólamúsága (végső soron) mégiscsak aláássa. (*Magvető, Bp., 2009*)

Szathmári István újabb novelláit Csillag István recenziója a magyar traumairodalom részének tekinti, de azonnal utal a Szathmári-novellák differenciáltságára, miszerint ezek a szövegek abban különböznek a „hagyományos” traumairodalomtól, hogy elnémítják a narrátort, a szereplők változnak át elbeszélővé (kiemelkedik például a női beszédpozíció), és a trauma feldolgozásának lehetősége magára a befogadóra marad. Ezek a novellák abban is eltérnek a traumairodalom konvencióitól, hogy a trauma pontos nyelvi meghatározása kérdésessé válik, a szereplő-elbeszélők megküzdnek a trauma elmondhatóságával, így módon az olvasó sem látja a kontúrokat; mivel nincs pontos diagnózis, a feloldás és a visszakapcsolódás sem realizálódhat. Az is igaz, hogy egy trauma feloldása sohasem teljes, a megoldott problémákkal egy újabb szituációban és életrészekben újra meg kell küzdenie a szubjektumnak, a traumás emlék ismételt felmerülhet. „A gyógyulási folyamat nem egyenes irányban halad: gyakran tarkítják kerülők és visszakanyarodások – a már megtárgyalt kérdések újabb felülvizsgálatra szorulnak (vö. Szathmári István novellái esetében például a Gastarbeiter-lét, a múltékonyság, a gyermekkori kapcsolatok, a bácskai szülőföldtől való eltávolodás, a balkáni háborús traumák távolságból való megélése, a szerelmi csalódások és a családi kötelek megszakadásának, a sín víziójának tünetegyüttese, amelyekhez ezek a szövegek is visszakanyarodnak), hogy a traumatikus élmények jelentése mélyebb és tágabb értelmezést nyerve épülhessen be a túlélő életébe.” (Mary Harvey)¹

Az elbeszélővé válás mint szerzői fogás és a traumás zavarok megközelítése nem új Szathmári István opusában. Előző novelláskötetében *A Szép Ernő utca* című novellában (*Kurdok a városban*. Budapest, 2000) az áttelepült narrátor a Pestre látogató Ritától és lányától szerez tudomást a bácskai szülőváros veszélyeztetettségéről, azaz a Szép Ernő utcai bombázásról és Rita apjának a háborúhoz kötődő traumás neurózisairól. Az apa traumatikus emlékezetében átjárhatóvá válnak a második világháború és az újabb bombázás látványai, a traumatizálódott szempontjából ezeknek a sérüléseknek nincs szóbeli narratívumuk, se kontextusuk, viszont az újabb veszélyhelyzet „újrajátszást” eredményez². A tüneteket Rita mondja el a narrátornak: „apám ki se mozdul a házból [...], fater mondtam neki, most

Hózsa Éva 85

KIFICAMODOTT KONTÚROK

Szathmári István: *A kertész és a csók*